

ВИБІР ОБОРОННИХ ПАМ’ЯТОК, ТЕРИТОРІЇ ЯКИХ ПРИДАТНІ ДЛЯ ВИДОВИЩНОЇ ФУНКЦІЇ

© Клименюк Т.М., Ковальчук О.І., 2012

Досліджено пам’ятки оборонного будівництва, які знаходилися або знаходяться на території Західної України та можуть стати ареною для проведення історично-фольклорних фестивалів та інших видовищ.

Ключові слова: пам’ятки оборонного будівництва, міста-фортеці, замки, оборонні двори, реабілітація.

Studied monuments of defensive construction or which were located in Western Ukraine that could become the scene for the historical folklore festivals and other circuses.

Key words: military monument building, city-fortresses, castles, castle courtyards, rehabilitation.

Постановка проблеми

Дослідження військово-стратегічної, топографічної, комунікаційної та господарської характеристики регіонів, які можуть стати ареною для проведення історично-фольклорних фестивалів та інших видовищ, є важливим підґрунтям для проведення архітектурно-функціональної реабілітації пам’яток оборонного будівництва, розташованих на цих територіях. Створення на базі топографічних знань своєрідної карти є негальною необхідністю, оскільки потрібно з’ясувати, що залишилося від розпланування обороно-військових об’єктів; можливість переміщення глядачів від одного історичного об’єкта до іншого; вибір та обґрунтування вибору місць, придатних до видовищної функції.

Дослідження обмежується географічним розміщенням об’єктів, які знаходилися або знаходяться на території Західної України (до уваги беруться тільки пам’ятки Галичини, тобто сучасні Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська області у адміністративно-територіальному поділі України), каталогізація оборонних пам’яток у цих регіонах стосується періоду пізнього середньовіччя та початку нового часу.

Аналіз попередніх досліджень

Значні напрацювання з історії фортифікаційних споруд як Західного регіону, так і України загалом здійснювали – Я.Л. Адамчик, М.В. Бевз, М. Грушевський, Я. Ісасвич, О.В. Лесник, О.Я. Мацюк, А.Б. Пернел, Г.П. Петришин, О. Пламеницька, В.П. Пшик, А.П. Раппопорт, М.Ф. Рожко, М.Й. Рутинський та інші дослідники, які висвітлювали матеріали не тільки про окремі твердині, а й про укріплення самих поселень, про їх складні часто наперед заплановані оборонні комплекси, а також розповідали про замковий туризм.

Огляд різноманітних архівних, іконографічних матеріалів, сучасних та історичних карт, наприклад, таких як військова топографічна карта Галичини кінця XVIII ст. зі збірки йосифінського картографування фондів австрійського Військового архіву «Карта Ф. фон Міга» (1779–1782 pp.) та карта Беауплана дали можливість виокремити понад 140 об’єктів у заданих часових та географічних межах до подальшого детального натурного дослідження (архітектурні обміри, зарисовки, фотографування) [1, 2].

Мета статті

Мета статті полягає у класифікації пам'яток оборонного будівництва у Західній Україні, території яких можуть бути придатними для видовищної функції, за сучасним станом збереженості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Пам'ятки оборонного будівництва споруджували як для захисту від ворожих нападів, так і для оборони феодалів, землевласників від нападів феодалів-сусідів та власних бунтівних васалів. У розплануванні навіть княжих храмів і палаців оборонна функція набуває ваги. У другій половині XVI ст. розвиток артилерії спричинив будівництво нових мурованих замків бастионного типу на місцях давньоруських городищ, дерев'яних замків, оборонних дворів XIV–XV ст. Про більшість з цих міст-фортець, замків, оборонних дворів ми знаємо лише за архівними й археологічними матеріалами. Деякі залишили по собі рештки валів і ровів, топонімічні назви і перекази.

Активна урбанізація у другій половині XX ст. та природне старіння призвели до незадовільного технічного стану історичних об'єктів нерухомої культурної спадщини.

Часті перебудови, зміна господарів та зміна державних кордонів і напрямків торгових шляхів, розвиток військової техніки призвели до поступового занепаду пам'яток оборонного будівництва — вони втрачають значення, важливого військового пункту і помітної оборонної одиниці. Їх все активніше перебудовують і пристосовують для інших цілей, але процес занепаду відвернути виявилось здебільшого неможливо.

Класифікація пам'яток оборонного будівництва за станом збереженості

Стан об'єктів значної історико-культурної цінності на 2010 р.	Львівська область	Тернопільська область	Івано-Франківська область
1	2	3	4
Збереглися у задовільному стані чи реставровані	м. Броди , райцентр; м. Золочів , райцентр; смт. Олесько , Буський р-н; с. Свірж , Перемишлянський р-н	м. Збараж , райцентр; м. Тернопіль , обл. центр; с. Ягільниця , Чортківський р-н	
Частково зруйновані	м. Добромилль , Старосамбірський р-н; смт. Поморяни , Золочівський р-н; смт. Поморяни , Золочівський р-н	с. Буданів , Терехівський р-н; смт. Золотий Потік , Бучацький р-н; м. Кременець , райцентр; с. Кривче , Борщівський р-н; с. Кудринці , Борщівського р-н; смт. Микулинці , Терехівський р-н; смт. Скала-Подільська , Борщівський р-н; с. Сидорів , Гусятинський р-н; м. Теребовля , райцентр; м. Червоногород , Заліщицький р-н; м. Чортків , райцентр; с. Язловець , Бучацький р-н	м. Надвірна , райцентр
В руїнах: залишені рештки руїн, валів і ровів	м. Белзь , Сокальський р-н; с. Муроване , Старосамбірський р-н (є реконстр.); смт. Магерів , Жовківський р-н	м. Бучач , райцентр; с. Висічка , Борщівський р-н; смт. Гримайлів , Гусятинський р-н; смт. Залізці , Зборівський р-н; с. Личківці , Гусятинський р-н; с. Окопи , Борщівський р-н; с. Долина (Янів), Терехівський р-н	с. Васючин , Рогатинський р-н; м. Рогатин , райцентр
Оборонні культові споруди	с. Муроване , Старосамбірський р-н; м. Мостисько , райцентр; смт. Щирець , Пустомитівський р-н	с. Біше , Бережанський р-н; с. Монастирок , Борщівського р-н	Липівка , Рогатинський р-н

1	2	3	4
На реконструкції	м. Жовква , райцентр;	м. Бережани , райцентр; м. Скалат , Підволочиський р-н	м. Галич , райцентр
Не збереглися: міста-фортеці, замки, оборонні двори, про які ми знаємо лише за архівними й археологічними матеріалами	с. Білий Камінь , Золочівський р-н; (є реконстр.), м. Буськ , райцентр; с. Варяж , Сокальський р-н; смт. Глиняни , Золочівський р-н; с. Гологори , Золочівський р-н; м. Городок (Соляний) , райцентр; м. Дрогобич , місто обл. підпорядкування, райцентр; с. Дунайв , Перемишлянський р-н; м. Жидачів , райцентр (є реконст.); смт. Журавно , Жидачівський р-н; с. Звенигород , Пустомитівськ. р-н; м. Кам'янка (Струмлова) , райцентр; м. Комарно , Городецький р-н; смт. Краковець , Яворівський р-н; с. Крукеничі , Мостиський р-н; Високий Замок у м. Львів ; смт. Куликів , Жовківський р-н (є реконстр.); с. Лешнів , Бродівський р-н; м. Мостисько , райцентр; м. Перемишляни , райцентр	с. Баворів , Тернопільський р-н; с. Більче-Золоте , Борщівський р-н; м. Борщів , райцентр; смт. Великі Бірки , Тернопільський р-н. с. Городок , Заліщицький р-н; с. Дзвенигород , Бучацький р-н; с. Завалів , Бережанський р-н; м. Зборів , райцентр; смт. Козова , райцентр; смт. Мельниця-Подільська , Борщівський р-н; м. Монастирська , райцентр; с. Озерна , Зборівський р-н; с. Стіжок , Шумського р-н; с. Старий Збараж , Збараський р-н; с. Товсте , Гусятинський р-н; с. Хоростків , Гусятинський р-н	смт. Богородчани , райцентр; м. Болехів , місто обл. підпорядкування (є реконстр.); смт. Букачівці , Рогатинський р-н; м. Городенка , райцентр; смт. Делятин , Надвірнянський р-н; м. Долина , райцентр; с. Журів , Рогатинський р-н; смт. Заболотів , Снятинський р-н; м. Калуш , місто обл. підпорядкування; с. Маріампіль , Галицький р-н; смт. Обертин , Тлумацький р-н

Прикладом історичних об'єктів нерухомої культурної спадщини, про які ми знаємо лише за архівними й археологічними матеріалами, є фортифікаційні споруди смт. Журавно (Zurawno),

Рис. 1. Журавно. Фрагмент Генеральної карти України Боплана, 1648 р.

Львівська обл., Жидачівський р-н., що розташоване на берегах двох річок Дністер та Свіча. Перша письмова згадка – 1435 р. У книгах Галицького гродського суду за 1445 р. Журавно вже фігурує як містечко. Магдебурзьке право – з 1563 р. Французький інженер Боплан, який перебував на Україні в першій половині XVII ст., позначив міські укріплення та замок Журавно на складеній ним карті України («Опис України»). Проте, вже на час Журавненської битви 1676 р., за описом очевидця, фортифікації були в жалюгідному стані [3, с. 238].

Прикладом пам'ятки оборонного будівництва зі збереженими рештками є руїни замку в м. Бучачі (Buczacz), Тернопільської обл., райцентр. Розташоване за 72 км на пн. зх. від обласного центру, на обох берегах р. Стрипи. Місто-фортеця зазначене на Генеральній карті України Боплана, захищене озером, рікою і оборонним муром, розпланування замку відоме за планом Б. Гуерквіна, північна частина укріпленого мурованого замку, розташована на мисі, походить з XIV–XVI ст.; інша, тепер зруйнована частина – з XVII ст. Замок багато разів руйнувався, але завжди потім відбудовувався. Писемні джерела середини XVIII ст. згадують укріплення в Бучачі як вже покинуті та занедбані, підтвердження цього можна побачити на карті Ф. фон Міга. В XIX ст. розібрано оборонні мури, а каміння продали як будівельний матеріал [3, 4].

Прикладом об'єктів значної історико-культурної цінності, які збереглися до нашого часу у задовільному стані є замок у місті Жовкві, Львів. обл., райцентр [с. Винники, Нестерів] (Szolk(i)ew). Розташоване на р. Свині на відстані 30 км від Львова. Вперше у писемних джерелах згадується у 1368 р. під назвою Винники. У 1597 р. поруч зі селом гетьман Станіслав Жолкевський збудував

замок, навколо якого виникло поселення міського типу і отримало Магдебурзьке право 1603 р. Жовківський замок — пам'ятка архітектури, внесена до Державного реєстру національного культурного надбання України під № 1928 (385/0). Замок збудовано у стилі ренесансу. Замок витримував облоги, хоча кілька разів його здобували козаки. Наприкінці XVII ст. був улюбленою резиденцією польського короля Яна III Собеського, за якого пережив період найбільшого розквіту. Сучасного вигляду замок набув внаслідок багатьох перебудов та недбалого ставлення упродовж XIX–XX ст. Нині замок реконструюють, проте для огляду відкрите внутрішнє подвір'я та музей. Проектом реконструкції передбачено пониження подвір'я замку до історичного рівня [5, 6, 7].

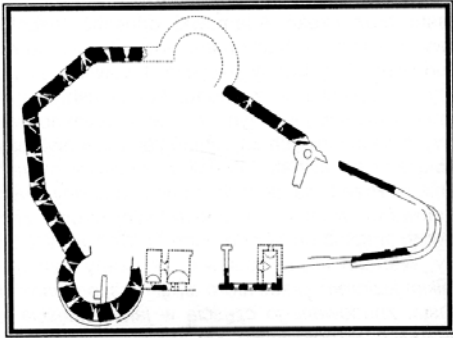

Рис. 2. План замку в Бучачі (за Гуерквіном), [3 с. 92]. Рис. 3. Руїни замку в Бучачі, фото 2010 р.

Рис. 4. Реставрація замкового палацу та внутрішнього подвір'я, 2009 р.

Рис. 5. Панорамний вигляд фронтального крила Жовківського замку, 2009 р.

Досліджені замкові та палацові комплекси зі сформованим історико-архітектурним середовищем, цікавою історією можливо використовувати для проведення громадських заходів і видовищ. Проте в наш час у таких комплексах не має жодного відкритого простору, стаціонарно пристосованого до театралізованої дії історико-музичного фестивалю. Фестивалі розраховані саме на

глядача, які обов'язково проводяться біля пам'яток архітектури чи в історично сформованому середовищі, вже декілька років проводяться в Україні. Вони спрямовані на те, щоб ближче познайомити глядачів з культурною спадщиною минулих століть. Під час організації саме таких фестивалів постає багато проблем. Такі заходи збирають велику кількість як учасників, так і глядачів, яких потрібно забезпечити комфортними умовами перебування і перегляду. Забезпечення збереження цінного історико-архітектурного середовища навколо будівель оборонного значення, його регенерація, реабілітація та використання в сучасних умовах за допомогою проведення масових заходів в історичному середовищі, сприяє популяризації архітектурної спадщини та забезпечує її повноцінне існування для численних поколінь, а також допоможе активізувати розвиток туризму, зокрема міжнародного, і стати одним з основних джерел залучення інвестицій в економіку областей [8].

Висновки

Визначено, що архітектурно-функціональна реабілітація історичних пам'яток оборонного значення це – відродження середовища та об'єкта у зв'язку з його історичним та культурно-функціональним значенням із повною або частковою зміною функціонального призначення в структурі історичного ансамблю.

1. Ієрархічне положення оборонної пам'ятки в контексті архітектурної спадщини є найбагатшою та найдовершенішою компонентою з погляду архітектурно-образної та планувально-конструктивної цінності в структурі генези історії архітектури. Виявлено основні групи оборонних пам'яток: об'єкти значної історико-культурної цінності, які збереглися до нашого часу у задовільному стані; міста-фортеці, замки, оборонні двори, про які ми знаємо лише за архівними й археологічними матеріалами; пам'ятки оборонного будівництва з рештками руїн, валів і ровів, відповідно до яких слід сформулювати диференційний підхід у разі реабілітації.

2. На сьогодні реабілітація є невід'ємною складовою містобудівельного процесу. Архітектурно-містобудівельні завдання реабілітації полягають у: 1) виявленні і збереженні цінних об'єктів історико-архітектурної спадщини; приєднанні їх до нових архітектурних ансамблів як базових елементів; 2) універсальному використанні територій і пам'яток оборонного будівництва; 3) забезпеченні гнучкої планувальної організації архітектурно-просторових елементів для проведення громадських заходів і видовищ; 4) функціональній, екологічній, естетичній, економічній адаптації історичних об'єктів до сучасного середовища.

1. Генеральна карта України Боплана, 1648 р. 2. Петришин Г.П. «Карта Ф. фон Міга» (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 292 с. (Праці Українського центру історичного містознавства. Вип. 5). 3. Jan Leszek Adamczyk *Fortyfikacje stale na polskim przedmurzu od połowy XV do końca XVII wieku: monografie/* - Kielce: Politechnika Świętokrzyska, 2004/- 250 s. 4. Guerquin B. *Zamki w Polsce*, Arkady, Warszawa, 1984. 5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. В 4-х томах. Гл. Редкол.: Н.Л.Жариков. – К.: Будівельник, 1983–1986. – Т. 4., 6. Пишк В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. (Каталог-інформатор), ТЗОВ Дизайн-студія «Гердан Графіка». – Львів, 2008. – С. 168–169. 7. Оконченко О., Оконченко І. Жовква. Укріплення. – 2005. – № 36. 8. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 147.